

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-348-6-89>

УДК 334.012.2:336.225.68(477)

ЯДУХА Сергій

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0003-2705-5346>yadukha@gmail.com

АНТИКОРУПЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ В СИСТЕМІ ДЕТИНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

У дослідженні актуалізовано увагу до проблематики ефективізації державної політики протидії корупції та забезпечення системної детінізації національної економіки й економічних відносин в Україні. Метою дослідження визначено обґрунтування антикорупційних інструментів забезпечення детінізації національної економіки. Показано, що в умовах інтенсифікації процесу інтеграції України в європейську спільноту забезпечення якісної та ефективної державної політики протидії корупції, системної і комплексної детінізації економічних відносин набуває визначального і дуже важливого значення. Визначено головні чинники позитивного впливу на процес детінізації економіки України. Обґрунтовано заходи зі запобігання проявам корупції та тіньової економічної діяльності в Україні. Напрацьовано економічні інструменти протидії корупції та тіньовій економіці. Визначено організаційно-економічні та економіко-правові методи боротьби з кримінальною економікою. Доведено, що з метою детінізації економіки необхідно створити оптимальну систему діючого економічного механізму на основі конструктивної співпраці гілок влади. Констатовано, що в Україні слід продовжувати практики подолання системної корупції.

Ключові слова: корупція, тіньова економіка, антикорупційна політика, детінізація економіки, державне регулювання, національне господарство.

YADUKHA Sergey

Khmelnitskyi National University

ANTI-CORRUPTION TOOLS IN THE SYSTEM OF DETINIZATION OF THE ECONOMY

In the study, attention is paid to the issue of the effectiveness of the state anti-corruption policy and the provision of systemic detinization of the national economy and economic relations in Ukraine. The purpose of the study is to substantiate the anti-corruption tools for ensuring the detinization of the national economy. It is shown that in the conditions of the intensification of the process of Ukraine's integration into the European community, ensuring a high-quality and effective state anti-corruption policy, systematic and complex de-criminalization of economic relations in Ukraine acquires a decisive and very important importance. The main factors of positive influence on the process of detinization of the economy of Ukraine have been determined, namely the adoption, improvement and implementation of appropriate regulatory and legal acts, liberalization of the legal field of entrepreneurial activity, reduction of the level of taxation of the income of individuals, improvement of the functioning of the financial system in terms of the targeted use of budget funds through the prohibition of budget funds offsets, restrictions on non-monetary payments, ensuring the stability of the national currency, positive changes in the structure of the money supply, improving the population employment system by creating new jobs. Measures to prevent manifestations of corruption and shadow economic activity in Ukraine are substantiated. Economic tools for combating corruption and the shadow economy of Ukraine have been developed. Organizational-economic and economic-legal methods of combating the criminal economy are defined, in particular, the maximum limitation of the use of cash in circulation in economic relations; control over the legitimacy of the way of life of individuals through the implementation of passporting and control over the movement of personal property, departure from the absolute application of the principle of presumption of innocence in the field of confirmation of the legitimacy of income received by individuals; amnesty of shadow incomes. Tools have been developed to increase motivation to limit shadow activities and increase the efficiency of entrepreneurship. It has been proven that in order to detinize the economy of Ukraine, it is necessary to create an optimal system of the operating economic mechanism based on the constructive cooperation of the branches of government. It was established that Ukraine should continue the practices of overcoming systemic corruption, which should become conceptual provisions: continuation of work on further improvement of anti-corruption legislation, bringing it into line with international standards; development of projects of regulatory legal acts on inclusion in acts of legislation, which determine the principles of activity and status of civil servants; development of virtuous behavior of persons authorized to perform state functions, etc.

Keywords: corruption, shadow economy, anti-corruption policy, detinization of the economy, state regulation, national economy.

Стаття надійшла до редакції / Received 12.10.2025

Прийнята до друку / Accepted 04.12.2025

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Глобалізація створює додаткові можливості для розвитку національних економік, водночас формуючи нові ризики, передусім в економічній площині, зокрема щодо приховування частини доходів і прибутків. Для України, економічна система якої перебуває на етапі становлення, всебічне осмислення та врахування цих процесів є надзвичайно важливими як з позицій подальшого реформування, так і з огляду на розвиток приватного підприємництва. У цьому контексті глобалізація економіки кожної держави тісно пов'язана з проблематикою тіньової економіки, оскільки лібералізація або зменшення національних обмежень руху капіталів створює додаткові умови для їх нелегальної легалізації та виведення фінансових ресурсів за межі країни.

Зазначені чинники гальмують не лише позитивну динаміку розвитку національного господарства, а й порушують його структурну збалансованість, оскільки негативні прояви тінізації економічних відносин спричиняють скорочення обсягів валового внутрішнього продукту, зниження ефективності господарських зв'язків та процесів економічного відтворення, зменшення бюджетних надходжень, скорочення кількості легальних робочих місць, рівня зайнятості та можливостей зростання доходів населення. Крім того, це призводить до погіршення якості життя, деформації конкурентного середовища, зниження інвестиційної привабливості територій, закріплення просторово-структурних диспропорцій у розміщенні продуктивних сил і розвитку економіки, а також стримує розвиток сфери послуг, фінансово-інвестиційного сектору та системи банківського кредитування.

В умовах активізації інтеграційних процесів України до європейського простору формування дієвої та результативної державної політики протидії корупції, а також комплексної й системної детінізації економічних відносин набуває вирішального значення. Наявність низки негативних тенденцій свідчить про відсутність цілісного підходу до регулювання процесів подолання корупції в межах детінізації економіки на всіх рівнях національного господарства, що актуалізує необхідність створення на державному рівні ефективної системи детінізації як передумови подальшого соціально-економічного розвитку України.

Зазначене підтверджує актуальність теоретичного обґрунтування та розроблення методичних підходів і прикладних інструментів державної антикорупційної політики в системі детінізації економічних відносин в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання антикорупційної політики стало вельми актуальним та піднімається у дослідженнях таких науковців, як А. Базилук, С. Коваленко [1, с. 50–60], М. Фоміна, В. Приходько, М. Каптуренко [3, с. 15–24] та ін. Тінюва підприємницька діяльність на «чорних» ринках розглядається у працях З. Варналія [2, с. 32–39], І. Мазур [4, с. 41–48], Н. Різник [5, с. 22–31], Т. Васильціва [10, с. 320–330].

Дослідження антикорупційної політики, зокрема в системі детінізації економіки як соціально-економічного явища, почали висвітлюватися у фаховій літературі відносно недавно — із середини минулого сторіччя, і переважно у роботах зарубіжних дослідників. Перші публікації вітчизняних учених з'явилися лише наприкінці 70–х років ХХ ст. Серед українських вчених, які досліджують процеси антикорупції та тінізації та шляхи їх зменшення, можна виділити О. Турчинова [6, с. 101–104], М. Камлика [7, с. 15–22], Р. Уразалієва [8, с. 153–158], С. Філіппова, С. Нізяєву [9, с. 12–24] та ін.

Крім того, у працях зазначених авторів наголошується, що ефективність антикорупційної політики значною мірою залежить від комплексності застосовуваних інструментів та узгодженості дій державних інституцій. Так, А. Базилук і С. Коваленко підкреслюють необхідність поєднання правових, економічних і організаційних механізмів протидії корупції, що дозволяє зменшити масштаби тінювих процесів та підвищити рівень довіри до держави [1, с. 50–60]. Аналогічної позиції дотримуються М. Фоміна, В. Приходько та М. Каптуренко, які акцентують увагу на ролі інституційних реформ у забезпеченні прозорості економічних відносин [3, с. 15–24].

Дослідження тінювої підприємницької діяльності свідчать про її тісний зв'язок із корупційними практиками, особливо у сферах державного регулювання та контролю. З. Варналій зазначає, що функціонування «чорних» ринків є наслідком надмірного адміністративного тиску та неефективної регуляторної політики [2, с. 32–39]. Подібні висновки містяться у працях І. Мазур та Н. Різник, які доводять, що зменшення тінізації можливе лише за умов спрощення ведення бізнесу та посилення економічних стимулів для легальної діяльності [4, с. 41–48; 5, с. 22–31]. Т. Васильців розглядає детінізацію як складову економічної безпеки держави, наголошуючи на її стратегічному значенні [10, с. 320–330].

Сучасні зарубіжні дослідження значно розширюють розуміння взаємозв'язку між антикорупційною політикою, тінювою економікою та якістю державного управління. Р. Клітгаард, Р. МакЛін-Абароа та Г. Парріс доводять, що успішні антикорупційні реформи можливі лише за умови комплексного покращення інституційної спроможності держави, підвищення прозорості управлінських рішень та підзвітності влади суспільству [11]. А. Дрегер та Ф. Шнайдер підтверджують на глобальному рівні наявність стійкого кореляційного зв'язку між масштабами тінювої економіки та рівнем корупції, що негативно впливає на економічне зростання [12]. А. Мунджу-Піппіді акцентує увагу на ролі належного врядування та інституційних антикорупційних інструментів у забезпеченні економічної стійкості, зокрема в країнах ЄС, підкреслюючи важливість верховенства права та активної участі громадянського суспільства [13].

Отже, узагальнення сучасних українських та зарубіжних наукових підходів свідчить, що антикорупційна політика має розглядатися не лише як інструмент протидії корупції, а й як стратегічний чинник зменшення масштабів тінювої економіки та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Проте, незважаючи на значну кількість робіт, де досліджується проблематика ілєгалізації економічних систем, у науковій літературі ще недостатньо комплексних досліджень теоретико-методичних

аспектів цього явища. Особливу увагу необхідно приділити дослідженню особливостей подолання корупції в системі функціонування тіньової економічної діяльності в Україні. Недостатньо вивчені у теоретичному плані шляхи подолання проявів корупції та зменшення тіньової економіки в Україні, особливо з урахуванням специфіки розвитку економіки перехідного типу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування антикорупційних інструментів забезпечення детінізації національної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Залучення до офіційного господарського обороту коштів, що обслуговують тіньові економічні операції або вивезені за кордон, потребує розробки спеціальної довгострокової політики легалізації тіньових капіталів некримінального походження з максимальним збереженням нагромадженого у цьому секторі позитивного технологічного, організаційного, фінансового та людського потенціалів.

Головними чинниками позитивного впливу на процес детінізації економіки України потрібно визначити:

- прийняття, удосконалення та впровадження належних нормативно-правових актів;
- лібералізацію правового поля підприємницької діяльності, зниження рівня оподаткування доходів фізичних осіб;
- удосконалення функціонування фінансової системи в частині цільового використання бюджетних коштів шляхом заборони бюджетних заліків, обмеження не грошових розрахунків;
- забезпечення стабільності національної валюти, позитивних змін у структурі грошової маси;
- удосконалення системи зайнятості населення шляхом створення нових робочих місць.

Аналізуючи міжнародний досвід та стан економіки України сьогодні, можна стверджувати, що обмеження та заборони адміністративного характеру не дають бажаних результатів. Тому перш за все необхідно вдосконалити систему взаємодії та відповідності законодавчих актів, одночасно необхідно зменшити кількість постанов Кабінету Міністрів України та підвищити мобільність контролюючого апарату, спростити реєстраційні та інші процедури бюрократичного характеру, такі як отримання ліцензій, дозволів та ін.

Щоб розв'язати проблеми, пов'язані з системною корупцією в Україні та активізацію тіньової економічної діяльності в нашій країні, важливо не лише розробити прогнози, але й використати їх у системі економічних процесів. З огляду на те, що економічні злочини становлять загрозу для фінансово-кредитних установ, а збитки від їх скоєння зростають швидкими темпами, необхідно застосовувати комплекс запобіжних заходів, спрямованих на зменшення рівня тіньової економіки. Склад та послідовність реалізації заходів, спрямованих на запобігання тіньової економіки України, наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Заходи зі запобігання проявам корупції та тіньової економічної діяльності в Україні

Заходи	Економічна суть та напрям використання
Аналіз форм та видів тіньової економічної діяльності в державі, регіоні, окремих сферах господарювання	Оцінка реального стану тіньової економіки в державі, регіоні та обґрунтування висновків щодо побудови стратегії запобігання
Аналітичний огляд зарубіжних досліджень з питань розвитку тіньової економіки	Виявлення нових для вітчизняної економіки видів тіньової діяльності та оцінка можливостей проникнення і поширення їх в економіці України
Виявлення тенденцій розвитку тіньової економіки	Прогнозування подальших економічних змін та особливостей
Прогнозування розвитку тіньової економіки за видами, формами прояву	Розробка засобів протидії їх реальному прояву шляхом ухвалення нових законодавчих актів, створення умов, які сприятимуть виходу підприємців з «тіні», розробка механізмів розвитку легального бізнесу

Альтернативними способами скорочення частки тіньового сектора можуть стати: обмін інформацією між фінансово-кредитними установами, податковими органами, банками, правоохоронними органами, контролюючими службами. Світова практика визначає, що комплекс непрямих методів впливу на осіб, групи чи підприємства, які працюють «в тіні». Непрямі методи оперують інформацією, не зафіксованою безпосередньо у бухгалтерській звітності, яка потребує системного вивчення протягом довгого періоду. Джерелами отримання інформації можуть бути: рух коштів за рахунками банківських установ, результати зустрічних перевірок, відомості постачальників, цінова політика, думка споживачів, аналіз показників економічної діяльності. Встановлення кримінальної відповідальності за відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, необхідна умова для боротьби з тіньовою економічною діяльністю, що носить нерідко транснаціональний характер.

Для забезпечення дієвої системи протидії проявам тіньової економіки необхідно створити механізм державного регулювання економіки. Формування механізму протидії на державному рівні, забезпечення виконання певних функцій його компонентів є запорукою успішної боротьби з тіньовою діяльністю (табл. 2). Основою даного механізму є фінансова безпека, моніторинг відмивання брудних коштів, щорічні програми заходів боротьби з тіньовою економікою, методологічні, організаційні матеріали.

Невід'ємним явищем перехідного етапу утвердження ринкових відносин є зростання частки іллегального сектора національної економіки, включно з його зовнішнім складником. Світовий історичний досвід господарювання показує, що тіньова економіка існує в умовах різних соціально-економічних систем, її особливості та різноманітність форм визначаються специфічністю того чи іншого етапу економічного розвитку країни, національними традиціями.

Необхідна реалізація програми цільових заходів легалізації економіки, яка включає побудову моделі динаміки іллегалізації у залежності від зміни зовнішніх та внутрішніх факторів; оперативний моніторинг процесу іллегалізації; виявлення недоліків системи державного регулювання соціально-економічних процесів, що зумовлюють дію факторів іллегалізації; вивчення законодавчих та організаційно-економічних засобів запобігання іллегалізації, застосовуваних у країнах з переважанням легальної економіки, та їх адаптування; розробку рекомендацій щодо гармонізації зовнішньоекономічної політики з країнами – партнерами з метою протидії іллегалізації взаємних економічних відносин; тестування управлінських рішень за критерієм зміни рівня іллегалізації (внутрішньої, зовнішньої та транснаціональної компонент); ініціювання інституційних змін з метою протидії іллегалізації національної економічної системи.

Таблиця 2

Економічні інструменти протидії корупції та тіньовій економіці України

Економічні засоби регулювання	Технологічні засоби забезпечення протидії тіньовій економіці	Адміністративні засоби регулювання
Грошово-кредитна та банківська сфера	Прозоре просування фірм, товарів, послуг	Заборони, ембарго
Бюджетна система	Удосконалення роботи товарних ринків	Кількісні обмеження, бюджетна сфера
Система ціноутворення	Технічні, економічні, екологічні та спеціальні вимоги до товарів	Органи місцевого самоврядування
Реформа податкової системи	Легалізація нерегламентованої діяльності	Управління державними корпоративними правами
Ефективна економічна політика	Державне регулювання підприємств	Бухгалтерський облік, статистична звітність

Як відомо, тіньова економіка не є породженням перебудови економічних, соціальних і політичних відносин в країні. В період ринкових реформ відбулося лише її бурхливе зростання та реструктуризація (зміна форм і механізмів). Однією з причин розвитку тіньового сектору економіки стало чинне, на той час, законодавство та існуюча економічна політика, яка не давала підприємливим та ініціативним людям реалізувати свої можливості легальним шляхом. Саме тоді з'явилися у великій кількості різні нелегальні «підпільні» цехи або такі, що діяли під «прикриттям» легальних державних підприємств.

На тепер завданнями державної політики щодо протидії системній корупції та забезпечення детінізації економіки України необхідно визначити: відслідковування виконання чинних на нині НПА щодо детінізації економіки України; реформування податкової системи в напрямі забезпечення рівномірності розподілу податкового тиску на платників податків, спрощення процедури податкового адміністрування; удосконалення грошово-кредитної та банківської систем, оптимізація механізму кредитування; удосконалення ринкових механізмів управління в сфері економіки, посилення контролю за діяльністю підприємств через ефективну систему корпоративного управління; посилення контролю у бюджетній сфері, запровадження прозорих механізмів розподілу та використання бюджетних коштів; удосконалення системи контролю у сфері зовнішньоекономічної діяльності, усунення причин і умов контрабандного ввезення в Україну товарів за схемою «припиненого транзиту».

Суттєве зменшення обсягів тіньового сектору економіки неможливе без проведення в країні податкової реформи, обмеження можливості використання банківської системи для ухилення від сплати податків, відмивання грошей та різних проявів фінансових шахрайств, забезпечення надійної правової захищеності суб'єктів підприємницької діяльності.

До найбільш важливих ефективних організаційно-економічних та економіко-правових методів боротьби з кримінальною економікою, видається доцільним віднести: 1) максимальне обмеження використання готівки в обігу у економічних відносинах; 2) контроль за легітимністю способу життя осіб шляхом здійснення паспортизації та контролю за рухом особистого майна, передусім нерухомості, яким володіє найбільш заможна частина населення; 3) відхід від абсолютного застосування принципу презумпції невинності у сфері підтвердження легітимності доходів, отриманих фізичними особами; 4) амністію тіньових доходів, яка має здійснюватися протягом терміну, достатнього для прийняття власником капіталу кваліфікованого стратегічного рішення та оцінювання ним послідовності та прогнозованості поведінки уряду.

Завдяки вжитим заходам державної влади щодо детінізації економіки протягом останніх років вдалося досягти певних позитивних результатів. Головно, це лібералізація правового поля для підприємництва, скорочення частки позабанківського грошового обігу, підвищення якості використання бюджетних коштів, зокрема шляхом обмеження негрошових форм розрахунків з бюджетом та заборони бюджетних взаємозаліків, запровадження казначейського обслуговування бюджетних організацій, підвищення надійності грошової стабілізації (стабільність національної валюти, підвищення реальних

грошових доходів населення сприяли зміцненню довіри до банківської системи і активнішому залученню заощаджень), легалізація доходів та нерегламентованої зайнятості населення (здійснюються послідовні кроки щодо скорочення податкового навантаження на доходи фізичних осіб, підвищення розміру мінімальної заробітної плати; організовано навчання за професіями, які користуються попитом на ринку праці; забезпечується фінансова підтримка роботодавців шляхом надання субсидій на створення додаткових робочих місць для працевлаштування зареєстрованих безробітних тощо), заходи щодо підвищення ефективності управління державним майном та забезпечення прозорості під час його приватизації, протидія відмиванню злочинних доходів (кримінальна складова тіньової економіки є загрозою національній безпеці).

Дієвим практичним засобом боротьби з тіньовою економікою, поруч із засобами регулювання податкової політики, має стати системно запроваджений тотальний моніторинг обігу грошових коштів та матеріальних цінностей.

Заходи, що пропонуються, спрямовані, перш за все, не проти забороненої в державі економічної діяльності (сіра економіка), яка повинна враховуватися і контролюватися, а проти нелегальної економічної діяльності, суб'єкти якої умисно її приховують з метою ухилення від сплати податків. Широке запровадження безготівкових платежів можливе лише шляхом залучення до нього всіх верств населення шляхом запровадження платіжної картки єдиного державного зразка. На платіжні картки єдиного державного зразка мають зараховуватись всі легальні платежі (зарплати, стипендії, гонорари, дивіденди тощо) та готівкові кошти громадян, легальність яких не викликає сумніву, підтверджена відповідними документами.

Для посилення мотивації щодо обмеження тіньової діяльності і підвищення ефективності підприємництва, разом зі стимулюючим методом оподаткування прибутку необхідно: впровадити майнову (для приватних) і посадову (для державних) підприємств відповідальність; ввести механізм банкрутств нерентабельних підприємств; відпрацювати порядок розриву контракту з керівниками у разі порушення ними платіжної дисципліни, а також умов соціально-економічного розвитку, без права впродовж певного терміну займати відповідальні посади.

З послабленням оподаткування ефективно працюючих підприємств треба також відмовитися від практики списання боргів на доходи майбутніх періодів, домагаючись тим самим від підприємств оперативного реагування на зміни кон'юнктури ринку, його потреби та запити. Потрібно також суттєве впорядкування пільг і вирівнювання податкового тиску. У сукупності зазначені заходи дозволять виявити реальну картину фактичних, а не штучних банкрутств, провести обґрунтовану політику щодо реформування відповідних суб'єктів.

Одним з найбільш очевидних методів зниження тіньової економіки є ефективне використання сили закону. На даний час покарання за прояви корупційних дій є незначним. Згідно Закону України «Про боротьбу з корупцією» «Вчинення корупційних діянь, передбачених цим Законом ... тягне за собою адміністративну відповідальність у вигляді штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.».

Також необхідно покращувати роботу органів боротьби з корупцією та вдосконалювати законодавство. Наступний крок – проводити антикорупційні компанії та впровадити принципи ротації кадрів з метою уникнення ймовірності створення сталої мережі взаємозв'язку. Важливим аспектом є співробітництво з міжнародними організаціями, які протидіють корупції.

Для підвищення мотивації працівників для переходу в офіційну економічну діяльність, необхідно зменшити кількість процедур для отримання ліцензій, дозволів. Знизити корупційні прояви дозволить створення ефективної податкової системи. Високий рівень податкового тиску та значна кількість бюрократичних процедур є мотивацією для підприємців працювати в тіньовому секторі.

З метою детінізації економіки України необхідно було б створити оптимальну систему діючого економічного механізму на основі конструктивної співпраці гілок влади, для цього поряд з їх визнаними повноваженнями, необхідно чітко розмежувати відповідальність за результати діяльності у межах цих повноважень: законодавча влада, яка розробляє закони, має нести повну відповідальність за наслідки їх дій, наприклад такі, які посилюють тінізацію економіки, сприяють зростанню соціальної напруги та погіршують криміногенну ситуацію в країні тощо; виконавча влада, яка має суворо дотримуватися норм чинного законодавства, повинна вивчити наслідки дії законів і розробити пропозиції, які обмежували б розвиток негативних тенденцій. Звіти уряду перед Верховною Радою України мають містити розгорнутий аналіз дії законів та визначати причини загострення економічної ситуації. На їх основі необхідно розробляти конкретні пропозиції щодо удосконалення законодавства, які Верховна Рада України має обов'язково враховувати при внесенні поправок до відповідних законів.

В Україні слід продовжувати практики подолання системної корупції, концепційними положеннями якої мають стати: продовження роботи з подальшого вдосконалення антикорупційного законодавства, приведення його у відповідність з міжнародними стандартами; розроблення проектів нормативно-правових актів про внесення до актів законодавства, які визначають засади діяльності та статус державних службовців; розроблення та внесення на розгляд Кабінету Міністрів України проектів щодо Кодексу доброчесної поведінки осіб, уповноважених на виконання функцій держави; вивчення питання врегулювання правових засад лобістської діяльності, створення прозорої системи вираження групових інтересів в органах державної влади; забезпечення доопрацювання та супроводження адміністративно-процедурного кодексу

України; вивчення питання спрощення процедури прийняття рішення про надання Верховною Радою України згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт народного депутата України, судді Конституційного Суду України, судді суду загальної юрисдикції у разі наявності доказів, що підтверджують вчинення зазначеною особою суспільно небезпечних дій, визначеного Кримінальним кодексом України; запровадження антикорупційної оцінки законопроектів під час проведення їх правової експертизи з метою запобігання виникненню можливих корупційних ризиків; проведення комплексної перевірки дотримання вимог Законів України «Про державну службу», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про боротьбу з корупцією» та інших нормативно-правових актів з питань проходження державної служби; створення єдиного державного банку даних про осіб, засуджених або притягнутих до відповідальності за вчинення корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією; вивчення питання встановлення відповідальності за корупційні дії, пов'язані з фінансуванням або матеріальним забезпеченням органів державної влади з позабюджетних джерел.

Для успішної легалізації та амністії тіньових капіталів необхідний помірний розмір податку на легалізацію капіталу. Однак має бути не лише свідоме бажання, а й об'єктивна необхідність легалізації. Її створить друга передумова: наявність твердої гарантії безпеки для тих, хто легалізує кошти. Головна мета сьогодні – створення таких умов, за яких вигідніше буде вести легальну економічну діяльність, а не тішову.

Для зниження рівня тіньової економіки необхідно скоротити кількість ліцензій, пропусків, схвалень. Є багато сфер у яких уряди зобов'язані контролювати та регулювати діяльність. Це стосується забезпечення здоров'я і безпеки працівників і споживачів; очищення навколишнього середовища; стандартизації продуктів; забезпечення правосуддя, і так далі. У той же самий час, у багатьох країн є безліч інструкцій, які морально застаріли і не виконують більше ефективної ролі.

З метою подолання системної корупції та детінізації економіки Україні необхідно було б створити оптимальну систему діючого економічного механізму на основі конструктивної співпраці гілок влади, для цього поряд з їх визнаними повноваженнями, необхідно чітко розмежувати відповідальність за результати діяльності у межах цих повноважень: законодавча влада, яка розробляє закони, має нести повну відповідальність за наслідки їх дії, наприклад такі, які посилюють тінізацію економіки, сприяють зростанню соціальної напруги та погіршують криміногенну ситуацію в країні; виконавча влада, яка має суворо дотримуватися норм чинного законодавства, повинна вивчити наслідки дії законів і розробити пропозиції, які обмежували б розвиток негативних тенденцій.

Тіньова економіка в Україні залежить від рівня бюрократичних процедур та податкового навантаження. Відповідно до цього, спрощення адміністративного процесу може допомогти скоротити темпи зростання тіньової економіки.

Досвід інших країн свідчить, що після перегляду існуючих законів і інших інструкцій в країнах ОЕСР, Корея, Мексика, і Австралія, вдалося знизити рівень тіньової економічної діяльності. У Кореї досягли успіху менше ніж через рік усунувши 50 % інструкцій, тоді як Мексика переглянула 90 % свого національного законодавства приблизно за шість років. З цих країн, тільки Австралія почала національний огляд законодавства, не маючи на меті подолання економічної кризи.

Прикладом успішного перегляду законодавчих актів у сфері регулювання економічної діяльності можна побачити на прикладі Угорщини. Заохочуючи суспільство до участі у програмі, уряд розпочав масові суспільні кампанії, щоб «перетворити відміну держконтролю на національну подію» через слухання і консультаційні зустрічі на національному і регіональному рівнях. Було влаштовано національне змагання в газетах, де населення могло вносити свої пропозиції по покращенню роботи установ та змінах у законодавстві. Було представлено майже 400 пропозицій. Призи до 100 000 форинтів винагороджували найкращі ідеї

Спрощення адміністративного процесу має відбуватися паралельно з іншими економічними заходами, направленими на зниження рівня тіньової економіки та корупції. У більшості країн перехідного типу і в країнах, що розвиваються, процес, що підприємець повинен пройти, щоб отримати ліцензії має подвійний характер. Реєстрація компанії відбувається у Міністерстві або відділі статистики, тоді як реєстраційні документи необхідно отримати у місцевих судах. По суті, та ж сама процедура повторена двічі, з втрата істотного часу. У Болгарії повна процедура реєстрації нової фірми відбувається приблизно місяць, з яких три тижні необхідні на очікування секретаря суду, для отримання реєстраційного номера.

Адміністративний процес може бути значно покращений, якщо використовуються електронні технології. Багато країн, таких як Австралія, Нова Зеландія, Сінгапур, Норвегія і Швеція використовують Інтернет-технології для обробки заяв та звернень підприємців. В Болгарії і Словенії використовують електронне заповнення податкових декларацій.

Негативний вплив на тішову економіку в Україні має політичний процес, який має місце у довгостроковій перспективі, і загрожує стратегічному розвитку економіки та суспільства. Істотну роль відіграють суто фінансові активи. Підвищений попит на готівку сприяє зростанню рівня тіньової економіки. При цьому, варто зазначити, що динаміка цього показника має циклічний характер, який досить тісно корелює з виборчою кампанією в Україні.

Заходи детінізації політичного процесу передбачають: громадський моніторинг власності державних службовців та депутатів; заборону анонімних пожертв на користь суб'єктів виборчого процесу;

опублікування щорічних фінансових звітів діяльності політичних партій; запровадження повної майнової відповідальності через механізм конфіскації власності державних службовців, причетних до процесу відмивання грошей та розкрадання державного майна; запровадження прогресивного податку на нерухоме майно.

Можливість витратити кошти на нелегальну діяльність залежить від коливань податкової політики та законодавчої можливості брати участь у кримінальній діяльності, а також певною мірою від діяльності уряду, економічної ситуації в країні. Для зниження рівня тіньової економіки та з метою протидії відмиванню та приховуванню капіталів слід лібералізувати нелегальні види економічної діяльності, такі як торгівля наркотиками, зброєю, ліками та проституцією. Це допоможе отримувати прибутки (збирати податки) з даної діяльності та дозволить контролювати нелегальну економіку.

Заходи щодо декриміналізації економіки головно передбачають віднесення до переліку кримінальних злочинів «незаконного збагачення», що передбачено ст. 20 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності; ратифікацію Конвенції про корупцію у контексті кримінального права; залучення до реалізації стратегії легалізації економіки представників міжнародних організацій; реформування системи звітності правоохоронних органів відповідно до стандартів розвинених країн; гармонізацію діяльності правоохоронних органів у сфері легалізації «брудних капіталів»; розробку комплексної теоретико-методичної бази визначення обсягів та протидії кримінальній та тіньовій активності; ініціювання створення міжнародної системи протидії іллегалізації економічної діяльності на різних рівнях міжнародного співробітництва.

Заходи детінізації економіки стосуються амністії лише тих капіталів, що спрямовуються в інноваційну сферу та деякі інші суспільно значущі пріоритетні сектори; запровадження податкових стимулів до нагромадження та інвестування коштів в інноваційний сектор; зменшення рівня оподаткування фізичних осіб на величину документально підтверджених коштів, витрачених на відтворення людського капіталу; реальне і радикальне спрощення погоджувальних та дозвільних процедур щодо здійснення підприємницької діяльності; застосування наявних теоретичних розробок щодо виявлення напівлегальних фінансово-промислових угруповань та ліквідація виявлених схем іллегалізації капіталу; обов'язкове обґрунтування джерел походження грошових коштів при купівлі товарів розкоші; створення електронної системи інформування населення про необхідні процедури для здійснення підприємницької діяльності та сплати податків; запровадження у навчальних планах усіх економічних спеціальностей дисциплін «Іллегалізація економічної діяльності» та «Економічна безпека підприємницької діяльності».

Для розробки системи державних заходів протидії тінізації суспільно-економічних відносин, перш за все, слід відмовитись від ситуаційних підходів до вирішення проблем детінізації економіки. Структура організаційних і правових заходів повинна розроблятися на основі комплексного підходу, тобто врахування економіко-правової системи тінізації економіки і, насамперед, за допомогою стимулювання законної підприємницької діяльності.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Стратегічними орієнтирами державної антикорупційної політики та процесу детінізації економіки України на сучасному етапі мають стати активізація інвестиційної діяльності; формування сприятливого середовища для розвитку підприємницької ініціативи; суттєве зменшення та уніфікація податкового навантаження; запровадження ефективної системи управління державним сектором економіки; посилення контролю з боку держави за цільовим використанням бюджетних коштів, кредитних ресурсів і іноземних інвестицій; а також протидія легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом тощо.

Одним із ключових стратегічних напрямів детінізації економіки є активізація боротьби з корупційними проявами. З метою підвищення результативності антикорупційних заходів необхідно здійснити комплексний аналіз поточного стану протидії корупції та на його основі запровадити системоутворювальні законодавчі зміни, спрямовані на забезпечення максимальної прозорості управлінських рішень, а також оцінити ефективність діяльності державних органів, відповідальних за координацію антикорупційної політики.

Протидія відмиванню доходів, здобутих злочинним шляхом, є надзвичайно важливою з огляду на три основні причини. По-перше, такі заходи сприяють виявленню злочинної діяльності, пов'язаної з отриманням незаконних доходів, зокрема корупції, наркоторгівлі, шахрайства, ухилення від оподаткування та інших форм організованої злочинності. По-друге, легалізація злочинних доходів стимулює поширення міжнародної корупції, що підриває зусилля України щодо формування демократичних політичних інститутів і стабільної національної економічної системи. У зв'язку з цим уряд України повинен визначити та реалізувати першочергові заходи в межах комплексної програми декорупції національної економіки.

Очевидно, що досягнення економічного зростання та стримування процесів тінізації можливі лише за умови створення політичною владою належних передумов для легальної економічної самоорганізації.

Подальші наукові дослідження в цьому напрямі мають бути спрямовані на вдосконалення методичних підходів до оцінювання ефективності державної антикорупційної політики в контексті детінізації національної економіки України.

Література

1. Базиліук А. В., Коваленко С. О. Тіньова економіка в Україні : монографія. Київ : НДЕІ Мінекономіки України, 1998. 206 с.
2. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації : монографія; за ред. З. С. Варналія. Київ : НІСД, 2006. 576 с.
3. Корупція і тіньова економіка: політекономічний аспект : монографія / М. В. Фоміна, В. В. Приходько, М. Г. Каптуренко та ін.; кер. авт. кол. і наук. ред. М. В. Фоміна. Донецьк : Дон НУЕТ, 2012. 333 с.
4. Мазур І. І. Детінізація економіки України: теорія та практика : монографія. Київ : Київський університет, 2008. 239 с.
5. Різник Н. С. Регіональний менеджмент детінізації економіки: теорія, методологія, практика. Луцьк : СПД Галяк Жанна Володимирівна, 2012. 532 с.
6. Турчинов О. В. Тіньова економіка: закономірності, механізми функціонування, методи оцінки : монографія. Київ : НАН України, 1996. 199 с.
7. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект : навч. посібн. Київ : Вид-во «Атіка», 2007. 432 с.
8. Уразалієв Р. М., Васильців Т. Г. Узагальнення концептуальних основ економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21 (2). С. 153-158.
9. Філіппова С. В., Нізяєва С. А. Аналітичні інструменти системи економічної безпеки суб'єктів господарювання : монографія. Донецьк : Вид-во «Ноулідж» (Донецьке відділення), 2012. 179 с.
10. Vasylytsiv T. G., Klipkova O. I., Lupak R. L., Mitsenko N. G., Mishchuk I. P. Monetary and financial policy of Ukraine: theoretical-empirical connections and priorities of state regulation. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. 2019. № 4 (31). P. 320-330. <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i31.190934>
11. Klitgaard R., MacLean-Abaroa R., Parris H. Corruption, Shadow Economy and Governance Reforms in Emerging Economies. *World Development*. 2024. Vol. 175. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2023.106485>
12. Dreher A., Schneider F. The shadow economy, corruption and economic growth: New global evidence. *Economic Systems*. 2024. Vol. 48, No. 1. <https://doi.org/10.1016/j.ecosys.2023.101087>
13. Mungiu-Pippidi A. Good governance, anti-corruption tools and economic resilience in the EU. *Journal of European Public Policy*. 2025. <https://doi.org/10.1080/13501763.2024.2381196>

References

1. Bazyliuk, A. V. (1998). Shadow economy in Ukraine. 206 p.
2. The shadow economy: the essence, features and ways of legalization. (2006). 576 p.
3. M. V. Fomina, V. V. Prykhodko, M. H. Kapturenko (2012). Corruption and the shadow economy: the political aspect. 333 p.
4. Mazur, I. I. (2008). Withdrawal from the shadow of the Ukrainian economy: theory and practice. 239 p.
5. Riznyk, N. S. (2012). Regional management of the unshadow economy: theory, methodology, practice. 532 p.
6. Turchynov, O. V. (1996). Shadow economy: patterns, mechanisms of functioning, methods of assessment: monograph. 199 p.
7. Kamlyk, M. I. (2007). Economic security of business activity. Economic and legal aspect. 432 p.
8. Urazaliyev, R. M., Vasylytsiv, T. G. (2011). Generalization of the conceptual foundations of economic security of the enterprise. *Scientific bulletin of NLTU of Ukraine*. Issue 21 (2). pp. 153-158.
9. Filyppova, S. V. (2012). Analytical tools for economic security of economic entities: a monograph. 179 p.
10. Vasylytsiv, T. G., Klipkova, O. I., Lupak, R. L., Mitsenko, N. G., Mishchuk, I. P. (2019). Monetary and financial policy of Ukraine: theoretical-empirical connections and priorities of state regulation. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. no. 4 (31). pp. 320-330. <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i31.190934>
11. Klitgaard R., MacLean-Abaroa R., Parris H. Corruption, Shadow Economy and Governance Reforms in Emerging Economies. *World Development*. 2024. Vol. 175. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2023.106485>
12. Dreher A., Schneider F. The shadow economy, corruption and economic growth: New global evidence. *Economic Systems*. 2024. Vol. 48, No. 1. <https://doi.org/10.1016/j.ecosys.2023.101087>
13. Mungiu-Pippidi A. Good governance, anti-corruption tools and economic resilience in the EU. *Journal of European Public Policy*. 2025. <https://doi.org/10.1080/13501763.2024.2381196>